

„See tubli linn muutub tühjaks ja lagedaks...” Tallinna majanduslik olukord 1620.–1630. aastatel

II

(*Algus Tuna* 2017, nr. 4, lk. 25–37)

Enn Küng*

Tollirendi bilanss ja rendiraha kasutamine

1623.–1629. aasta Tallinna tollirendi tingimuste kohaselt koosnes riigile üle antav rendiraha kahest osast: rendisumma ise, mis oli aastas 12 000 isandtaalrit (umbes 6857 riigitaalrit)¹, ning sellest summast rohkem laekunud tolliraha, mille riik jagas Tallinna linnaga pooleks. Viimane ei olnud konstantne summa, vaid sõltus iga konkreetse aasta tollitulust. Kokku sai riik Tallinna tollist aastas umbes 15 000 isandtaalrit ehk üle 8000 riigitaalri. Tallinnale jäänud naelatolli- ehk portooriumisissetulekuid vaadates on selge, et linna enda fiskaalne kasu tollirendist ei olnud märkimisväärne. Tollirenditulu jagati välja Tallinna rahandust koordineerinud ja kontrollinud ühislaeka vahendusel. 1630. aasta aprillis esitas ühislaegas Eestimaa kubernerile Philipp Scheidingile aruande rendiperioodi peamiste tollisissetulekute ja -väljaminekute kohta, mis 1633. aastal jõudis ka Rootsi riiginõunike töölauale.² Täiendavat informatsiooni tollirendiraha väljamaksete kohta leiab veel ka Tallinna naelakassa iga-aastastest aruannetest.³

Kui vaadata Tallinna portooriumitolli laekumisi pikema aja vältel (tabel 2), siis esimesed Stolbovo rahu sõlmimise järgsed aastad ei toonud loodetud tollitulude tõusu. Alles 1622. aastal linna sissetulekud kahekordistusid tänu kaubakäibe kasvule ja Tallinnale jäänud tolliosa suurenemisele. Kasv jätkus 1623. aasta esimesel poolel, kuid seejärel jäid linna tollitulud mõneks aastaks samasse suurusjärku, s.o. umbes 1400–1700 isandtaalrit. Alles 1626. aasta teisel ja 1627. aasta esimesel poolel on linn saanud varasemaga võrreldes peaaegu kolmandiku võrra rohkem tollisissetulekuid, millele aga järgnes 1627. aasta teisel ja 1628. aasta esimesel poolel enam kui 60% langust. Viimane rendiaasta on linna tollitulu osas taas võrreldav perioodi algusega. Paradoksaasel kombel tollirendile järgnenud aastatel, kui Tallinn ei saanud enam tollirahasid naaberlinnadest Narvast, Helsingist ega Porvoost, kasvasid tollisissetulekud märkimisväärselt. Tallinna 1630. aasta tollitulu ületas viimasel tollirendi aastal saadut rohkem kui 36%. Kasv saavutati tänu 1629. aastast alates Tallinna kaudu toimunud riikliku viljakaubanduse kasvule.

* Enn Küng (1963), PhD, Eesti varauusaja dotsent, Tartu Ülikool, Jakobi 2, 51003 Tartu, ennkung@ut.ee

¹ Tallinna tollirendilepinguga kaasnenud iga-aastane aruandlus koostati isandtaalrites (à 32 rundstücki), ehkki naela- ehk portooriumitolli koguti Tallinna sadamas riigitaalrites. Oluline on silmas pidada, et aastatel 1617–1623 sisaldas 1 riigitaalri 48, tollirendi kehtimise ajal ja sellele järgnenud paaril aastal aga 56 rundstücki. Samas sisaldas isandtaaler püsivalt 32 rundstücki.

² Tollirendi lõpparuanne 1629. aasta portooriumiraamatu lisana: SRA, Östersjöprovinsernas tull- och licenträkenskaper, vol. 6.

³ Tallinna naelakambri aruanded: TLA, 230.1.Ba 17; Ba 25.

Tallinna linn ja reid
Anthonis Goeteerise
gravüüri raamatust
„Anthonis Goeteeris
Journael der legatie
ghedaen inde jaren 1615
ende 1616“ (The Hague:
Aert Meuris, 1619).

Tabel 2: Tallinna portooriumitollil laekumised 1617–1632 (isandtaalrites)⁴

aasta	kokku	riigile	linnale	aasta	kokku	riigile	linnale
1617	4104	2194,5	2013	08.1625– 08.1626	17 539,75	2769,3 + 12 000	2769,3
1618	3433,5	2289	1144,5	08.1626– 08.1627	19 299	3649,3 + 12 000	3649,3
1619	4170	-	1390,5	08.1627– 08.1628	14 799,5	1399,5 + 12 000	1399,5
1620	3840	2560,5	1279,5	08.1628– 08.1629	17 808	2904,3 + 12 000	2904,3
1621	4240,5	2827,5	1413	08.– 12.1629	3297	1648,5	1648,5
1622	5931	2965,5	2965,5	1630	9135	4567,5	4567,5
01.- 08.1623	4860	2430	2430	1631	8225	4112,5	4112,5
08.1623– 08.1624	17 466,75	2733,5 + 12 000	2733,5	1632	8678,25	4340	4338,25
08.1624– 08.1625	17 391,5	2696,75 + 12 000	2696,75				

Alus: RA, EAA, 1.2.765–771; SRA, Östersjöprovinsernas tull- och licenträkenskaper, vol. 5, 6; TLA, 230.1.Ag 2, Ag 3, Ag 6–Ag 9; TLA, 230.1.Ba 16, Ba 17, Ba 25; Ba 34; TLA, 230.1.Bh 10.

Rootsi riik kasutas saadud tollirendiraha peaaesjalikult Eesti- ja Liivimaal viibiva sõja- vae ning ametnikkonna finantseerimiseks.⁵ Ehkki Tallinn pidi rendi kuninglikku renteisse üle kandma kaks korda aastas – 1. veebruaril ja 24. augustil –, hakati linnalt raha nõudma peaaegu kohe, s.o. juba enne esimese maksetähtaja saabumist. Sisuliselt oli kuninga ainu- otsustada, kuhu, mille eest ja kui suures summas Tallinna raad rendiraha üle kandma pidi.

⁴ Tabeli puhul tuleb silmas pidada, et aastatel 1618–1621 sai riik portooriumitollist 2/3 ja Tallinn 1/3 osa. 1622. aastast alates jagati aga tollitulud pooleks. 1617. aastal jagati tollitulud küll pooleks, aga allikas on märgitud, et riigile jäänud portooriumiosale liideti mingi raha. Tallinna portooriumitollil kohta vt. lähemalt: E. KÜNG, Die staatlichen Zölle – Portorium und Lizenzen – in den Städten der schwedischen Ostseeprovinzen. – Hansische Geschichtsblätter, 133, Trier, 2016, lk. 126–134.

⁵ Põgusa ülevaate tollirahade kasutamisest riigi poolt on andnud: E. Gierlich, Reval 1621 bis 1645, lk. 160.

Nii edastas kuninglik kammer- ja riiginõunik Johan Skytte Tallinnale juba 1623. aasta septembri algul Gustav II Adolphi nõudmise, et raad saadaks Narva asehaldurile Anders Eriksson Hästehufvudile nii kiiresti kui võimalik 7000 isandtaalrit sealse garnisoni ülalpidamiseks. Kuu aega hiljem kordas nõudmist juba Hästehufvud ise. Narvas valitses rahapuu- dus. Seni oli garnisoni ülal peetud hõivatud Poola aladelt kogutud aktsiisirahadega, kuid 1622. aasta lõpus sõlmitud Rootsi-Poola relvarahu järel raha sealt enam Narva ei jõudnud.⁶ Tallinn ei kiirustanud raha Narva saatmisega, vaid viitas rendilepingus seatud makseajale. Samuti ei oldud nõus summa suurusega. Sellest sooviti maha arvata 900 isandtaalrit, mis tuli tollituludest maksta Tallinna raehärrale Johann Müllerile, ja 600 isandtaalrit, mis väidetati olevat juba varem Hästehufvudi käsutusse antud. Narva asehaldur ei mäletanud sellise summa saamist ja nõudis, et võlga ja garnisonile minevaid summasid käsitletaks lahus. Tallinn viivitas edasi ja nii sai Hästehufvud raha Narva jõudmist kinnitada alles 1624. aasta märtsis, kui saadi esimesed 4200 isandtaalrit, ja sama aasta septembris, kui laekus viimane summa 1623. aasta eest.⁷ Tallinna raad saatis need rahad Narva voorimeestega pitseeritud laekas.⁸

1624. aasta eest tuli Tallinnal Narva saata kokku 3000 isandtaalrit, mille ülekandmine aga taas viibis. See sundis Hästehufvudi tallinlasi ähvardama neile Narvas kuuluva vilja konfiskeerimisega. Sellest hoolimata on Tallinna raad 1625. aasta novembriks Narva saatnud ainult poole nõutud rahast. Asehalduri sõnul oli Narva garnison ja nn. lossirahvas sattunud suurtesse raskustesse, sest puudus oli nii proviandist kui ka rahast selle ostmiseks.⁹ 3000 isandtaalrit tuli Tallinnal Narva saata ka 1625. aastal,¹⁰ kuid järgnevatel aastatel enam mitte. Veel nõuti tallinlastelt kogu tollirendiperioodi vältel Ivangorodi pastorile Johan Vluykile (Ulvichius) töötasuks 220 isandtaalrit,¹¹ töötasu Tallinna kuninglikule tollivalitsejale Daniel Leinile¹² ning Narva raele linna privileegides ette nähtud 40 aami reinveini ja 5 säilitise õlle ostmiseks 177:16 isandtaalrit aastas.¹³

Maksekohustused Narva ees tekkisid Tallinna rael just tollirendiga seoses, kui Narva portooriumiraha ei jäänud enam kohapeale, vaid saadeti Tallinna. Narva tollituludest ei oleks sealse garnisoni ülalpidamiseks nii või teisiti ka piisanud. Nimelt kogus Tallinna esindaja Peter Peterson aastatel 1624–1629 Narvast kokku 1868:20 isandtaalrit tollitulu, millest riigile jäi pool ehk 934:10 isandtaalrit. Samal ajal nõudis riik 1623.–1625. aastal Tallinnalt ainuüksi Narva garnisoni ülalpidamiseks kokku 13 000 isandtaalrit.¹⁴ Tavapäraselt tuli vajalik raha ülemereprovintssidesse Rootsist ja Soomest, aga nagu eespool Narva puhul märgitud, ajuti ka hõivatud Poola aladelt. Seega tuli Tallinnal tollirendi algusajal riigi finantskohustused Narva sõjaväelaste ülalpidamisel mingis osas üle võtta. 1623. aasta teise ja 1624. aasta esimese poole portooriumitollriigi ehk kuninglikust osast jäi Eestimaa kubernerile käsutusse ainult

⁶ Rootsi riiginõunikud Tallinna raele, Gripsholmis 6. septembril 1623 (TLA, 230.1.BF 61) ja Anders Eriksson Hästehufvud Tallinna raele, Narvas 4. oktoobril 1623: TLA, 230.1.Ba 23.

⁷ Anders Eriksson Hästehufvud Tallinna raele, Narvas 28. oktoobril 1623, 18. märtsil, 2. aprillil ja 18. septembril 1624: TLA, 230.1.Ba 23.

⁸ E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 160.

⁹ Johan Skytte jt. kammer- ja riiginõunikud Tallinna raele, Stockholmis 17. augustil 1624 (TLA, 230.1.BF 28); Anders Eriksson Hästehufvud Tallinna raele, Narvas 9. ja 28. oktoobril, 26. detsembril 1624, 22. märtsil, 30. juunil, 10. septembril ja 19. novembril 1625: TLA, 230.1.Ba 23.

¹⁰ Johan Skytte jt. kammer- ja riiginõunikud Tallinna raele, Stockholmis 13. septembril 1625: TLA, 230.1.BF 61.

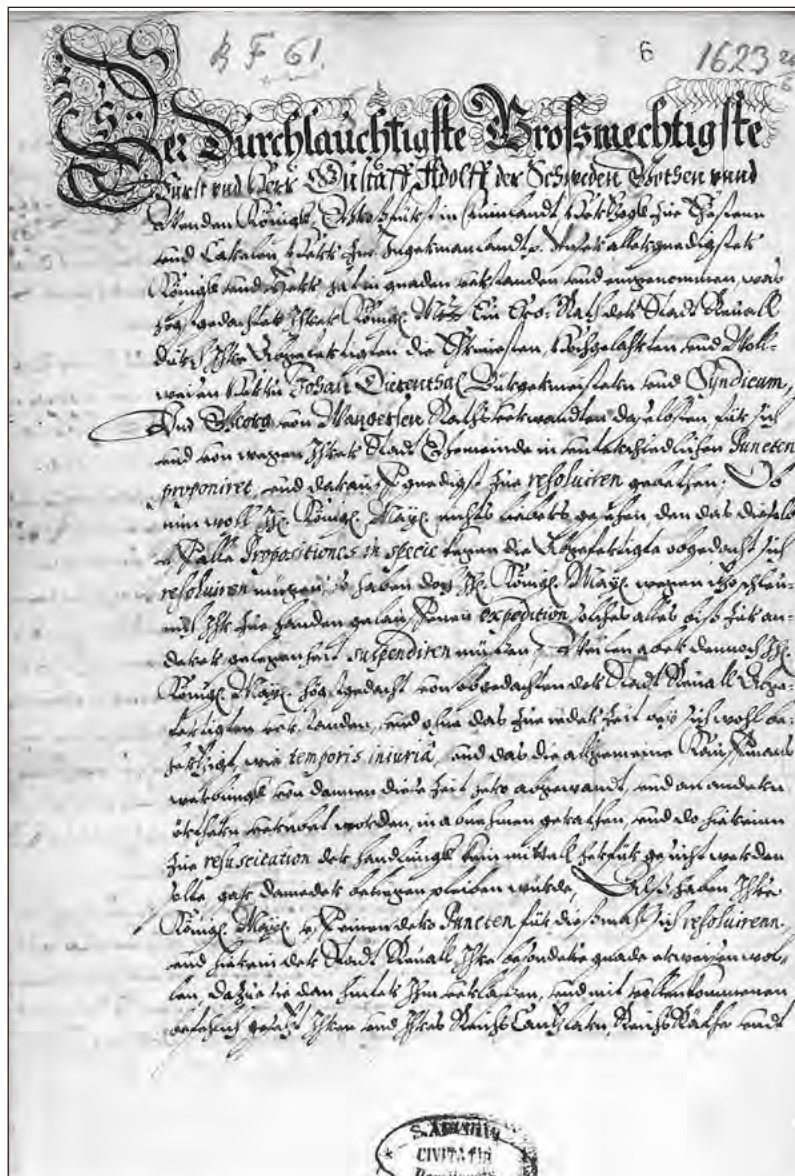
¹¹ 1. augustil 1624 andis Gustav II Adolf Tallinna raele edasi Ivangorodi pastori Johan Vluyki kaebuse, et viimane pole saanud talle kuninga poolt Narva tollist määratud töötasu – 150 taalrit aastas –, mistõttu kuningas tegi korralduse see summa pastorile välja maksta koos varem välja maksmata palgaga (TLA, 230.1.BF 62). Järgnevatel tollirendiaastatel sai Vuyk Tallinna rae vahendusel rendirahadest 220 taalrit aastas.

¹² Tallinna naelakambri aruanne: TLA, 230.1.Ba 17.

¹³ Tollirendi aruanne: TLA, 230.1.Ba 25.

¹⁴ Tollirendi aruanne: TLA, 230.1.Ba 25.

Tollirendileping.

600 isandtaalit. Samuti on tollirendisummadest makstud raehärra Johann Müllerile¹⁵ tagasi tema poolt aastatel 1610–1622 riigile antud rahalist ja esemelist laenu 8236:20 isandtaalri ulatuses. Neid summasid maksti talle aastatel 1621 ja 1622 Helsingi ja Porvoo tollist, seejärel 1627. aastani Tallinna rendirahadest.¹⁶

1624. ja 1625. aastal jõudis tolliraha Narva juba väiksemas mahus. 17. augustil 1624 edastas Johan Skytte koos teiste kammer- ja riiginõunikega Tallinna raele Gustav II Adolphi korralduse anda Eestimaa maapealiku Per Banéri käsutusse 9000 isandtaalit.¹⁷ Samas suurusjär-

¹⁵ Raehärra Müller kasutas dokumentides nii eesnime Johann kui ka selle lühendvormi Hans. Vt. tema kohta: F. G. Bunge. Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte der Rathsverfassung und einem Anhang über Riga und Dorpat. Reval, 1874, lk. 117.

¹⁶ Tallinna naelakambri aruanne tollirendi esimese ehk 1623/1624. aasta kohta: TLA, 230.1.Ba 17.

¹⁷ Johan Skytte jt. kammer- ja riiginõunikud Tallinna raele, Stockholmis 17. augustil 1624: TLA, 230.1.BF 28.

gus tuli Eestimaa kubernerile raha saata tollirendi kolmandal (1625/1626.) aastal;¹⁸ neljandal (1626/1627) ja viiendal (1627/1628) aastal jõudis Eestimaa kubeneri käsutusse kogu rent ehk 12 000 isandtaalrit aastas. Siiski ei jäänud kogu see raha ainult Eestimaale, vaid osa liikus sealt edasi Liivimaale. Näiteks sai 1625. aastal vastavalt „kuningliku majesteedi korraldusele“ 2700 isandtaarli suuruse väljamakse riiginõunik Gabriel Bengtsson Oxenstierna¹⁹ ja Tallinna rael tuli Riia kubeneri Jakob De la Gardie käsutusse anda 2288 isandtaalrit sealse garnisoni vajaduste katteks.²⁰ Need kokku 4988 taalrit olid osa 1625. aastal Eestimaa maapealiku Banéri kätte läinud 9000 isandtaalist. Samuti on võimalik, et täiel määral ei jäänud Eestimaale ka 1626. aastal Banéerile antud rendiraha, sest Johan Skytte koos teiste kammer- ja riiginõunikega soovis siis, et Tallinna raad annaks 9000 isandtaalrit Liivimaa kindluste ülalpidamiseks ja Tallinna garnisonile Soomest sõdurite toomiseks.²¹ Korralduse täitmise pidi tagama Eestimaa kuberner isiklikult.

Kõnekas on 12 000 isandtaarli jagamine tollirendi neljandal, 1626/1627. aastal, kui sellest soovisid osa saada mitmed huvipooled. Nimelt nõudis kammernõunik ja Liivimaa sõjakomissar Måns Mårtensson Palm kuningliku majesteedi tahte viidates Eestimaa kuberneriks tõusnud Johan De la Gardielt, et rendiraha saadetakse 1626. aasta septembriks täies ulatuses Riia renteisse. Lisaks pidi Tallinn laenama Riias resideerivatele võimudele 5000 tündrit vilja ning maksma 10 000 isandtaalrit kontributsiooni. Palmi selgitusel oli Rootsi garnison suurtes rahalistes raskustes ja proviandinappuses ning Rootsist ei olnud vajalikku raha tulemas.²²

Tollirendirahale esitas 1626. aasta oktoobris 4500 isandtaarli suuruse nõude ka Johan De la Gardie ise, kes soovis sellega kustutada riigi võlga Tallinna kodaniku Jost Dunte ees.²³ Aastapäevad hiljem lasi De la Gardie Tallinna rael Duntele maksta juba 6000 isandtaalrit, kusjuures kubeneri selge nõue oli, et seda raha ei tohi maksta kellelegi teisele kui ainult tallinlasele.²⁴ Ja veel aasta hiljem on Eestimaa kubeneri korraldusel tulnud Duntele naelakambri maksta järgmised 6000 isandtaalrit.²⁵ Kuidas võlg Duntele tasuti, on keeruline vastata, sest tollirendirahadest ei jõudnud temani 1626. ja 1627. aastal rundstükkigi. Alles 1628. aasta detsembri keskel eraldati talle rendirahadest asehaldur Evert Bremeni käsul 2000 isandtaalrit ja 1629. aasta algul „garnisonile antu eest“ 772 isandtaalrit.²⁶ Küll on Tallinna linna ühislaeka kaudu „kubeneri käsul“ Dunte 1626. aasta 28. oktoobrist 1627. aasta 8. detsembrini seitsmel korral kokku saanud 15 000 ja 1628. aasta 11. märtsist 11. detsembrini samuti seitsmel korral kokku 8893 isandtaalrit.²⁷ Praeguse uurimisseisu juures jääb vastuseta küsimus, miks maksti Duntele raha ühislaekast. Oli ju viimane linna, mitte riigi raha käitlev finantsinstitutsioon. Võimalik, et siin oli tegemist vahelaenuga, mis hiljem tasuti samadest tollirendi- ja/või kontributsioonirahadest.

Kuna De la Gardie soovis vähemalt osa raha kasutada teisel eesmärgil ja Tallinna linngi ei kiirustanud korraldust rendirahadest täitma, oli Palm sunnitud kuninga nõudmist Tallinnale meelde tuletama, võttes appi Riia kubeneri Svante Banéri.²⁸ Seejärel sekkus asjasse juba

¹⁸ Johan Skytte jt. kammer- ja riiginõunikud Tallinna raele, Stockholmis 13. septembril 1625 (TLA, 230.1.BF 61) ja Per Banéerile, Stockholmis 13. oktoobril 1625: SRA, Livonica II, vol. 241.

¹⁹ Gabriel Bengtsson Oxenstierna tõend raha Tallinna naelakambri kätte saamise kohta 31. juulil 1625: TLA, 230.1.BF 69.

²⁰ Jakob De la Gardie Tallinna raele, Tartus 19. augustil 1625: TLA, 230.1.BF 58.

²¹ Johan Skytte jt. kammer- ja riiginõunikud Tallinna raele, Stockholmis 14. oktoobril 1625: TLA, 230.1.BF 56.

²² Måns Mårtensson Palm Eestimaa kubernerile Johan De la Gardiele, Riias 17. oktoobril: RA, EAA, 1.2.166.

²³ Johan De la Gardie Tallinna raele, Raasikul 20. oktoobril 1626: TLA, 230.1.BF 63.

²⁴ Johan De la Gardie Tallinna raele, Raasikul 15. oktoobril 1627: TLA, 230.1.BF 63.

²⁵ Johan De la Gardie Tallinna raele, Raasikul 27. juunil ja Tallinnas 24. juulil 1628: TLA, 230.1.BF 63.

²⁶ Tollirendi aruanne: TLA, 230.1.Ba 25.

²⁷ Tallinna ühislaeka 1626.–1628. aasta aruanne: TLA, 230.1.Ba 25.

²⁸ Måns Mårtensson Palm Eestimaa kubernerile Johan De la Gardiele, Riias 28. oktoobril ja 1. novembril 1626 (TLA, 230.1.BF 57). Måns Mårtensson Palm ja Riia kuberner Svante Banér Tallinna raele, Riias 6. novembril 1626: TLA, 230.1.BF 28.

Liivimaa kuberner ja vägede ülemjuhataja Jakob De la Gardie, kes saatis meeldetuletuse nii linnale kui ka oma Eestimaa kubernerist vennale Johan De la Gardiele. Samuti tuletas Jakob De la Gardie meelde 5000 tündri vilja Riiga saatmist ning 10 000 isandtaalri suurust kontributsiooninõuet.²⁹ Lõpuks oli sunnitud sekkuma Gustav II Adolf isiklikult, kes andis Tallinna raele sõnaselge korralduse tollirendiraha Riiga ära saata.³⁰ Kuninga korralduse Tallinna jõudmise ajaks – 19. jaanuar 1627 – oli kätte jõudmas rendi esimese poole väljamaksmise tähtaeg, ja nagu tõendab Johan De la Gardie kviitung, saigi ta 2. veebruaril kätte 6000 isandtaalrit. Teine sama suur osa laekus alles rendi tasumise järgmiseks tähtajaks, s.o. 24. augustil 1627.³¹ On enam-vähem kindel, et nimetatud summad Riiga ei jõudnud ning tallinlased jätsid kuninga ja tema Liivimaa ametnike korralduse täitmata. Esiteks ei nähtu 1626. ja 1627. aasta rendirahade laekumine Riia rentei arveraamatutest;³² teiseks on Tallinna raad 1627. aasta 7. veebruari kirjas Gustav II Adolfile nentunud, et nende poolt üle kantud rendiraha läks „siinse“, s. o. Tallinna garnisoni ja Narva garnisoni ülalpidamiseks.³³

1626/1627. aasta tollirendiaruande kohaselt on portooriumirahadest hakatud töötasu maksma ja mitmesuguste maksete tegemiseks raha eraldama Tallinna asehaldurile Evert Bremenile.³⁴ Kuningliku majesteedi ja kammernõunike „käsul ja korraldusel“ on tehtud ühekordseid ülekandeid mitmesugustele ametnikele, nagu ka nende leskedele, riigi huvides prahitud laevade kipritele ja meeskonnaliikmetele sõitudeks Narva ja Riiga. Eraldi näitena võib tuua 1625/1626. aastal „kuninga käsul“ Andreas Windtile eraldatud 500 isandtaalrit, ehkki lahtiseks jääb, mille eest talle raha maksti.³⁵ 1628. aastal lasi kuningas tollirendirahadest tasuda sõjakomissar Erik Andersson Tranale ühekordselt 1000 isandtaalrit.³⁶ 1627. aastast alates on portooriumirahadega tasutud n.-ö. kuninga arvel tehtud viljaostude eest. Mõned sel eesmärgil üle kantud summad olid päris suured, näiteks 22. augustil 1629 näidati 5383:24 isandtaalri ulatuses Bugislaus Roseni ja Andreas Haraldssoni viljaoste kuningale. Samas ei ole tollirendi viimasel aastal võimalik kuninglikke viljaoste ja nendega seotud võlamakseid selgelt eristada; sisuliselt need olidki põimunud. Tollirendi viimasel aastal ei ole näidatud raha eraldamist Eestimaa kubernerile garnisoni(de) ülalpidamiseks ja asehaldur Bremenile tehtud rahaeraldist saab käsitleda nii töötasuna kui ka mõnel muul eesmärgil talle üle kantud summana (vt. tabel 3).

Tabel 3: Tollirendi perioodil portooriumikassast tehtud väljamaksed (isandtaalrites)

	08.1623– 08.1624	08.1624– 08.1625	08.1625– 08.1626	08.1626– 08.1627	08.1627– 08.1628	08.1628– 08.1629
Narva asehaldurile	7000	3000	3000	–	–	–
Eestimaa kubernerile	600	9000	9000	12 943,5	12 000	–
<i>kuninga ja kammernõunike käsul</i>	–	2700	1250	200	743,66	801

²⁹ Jakob De la Gardie Tallinna raele, Riias 7. novembril 1626 (TLA, 230.1.BF 58) ja Eestimaa kubernerile Johan De la Gardiele, Riias 8. novembril 1626: RA, EAA, 1.2.166.

³⁰ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 12. detsembril 1626: TLA, 230.1.BF 57.

³¹ Johan De la Gardie kviitungid Tallinna raele, Tallinna lossis 2. veebruaril ja 24. augustil 1627: TLA, 230.1.BF 63.

³² Riia rentei 1626. ja 1627. aasta arveraamatud: RA, EAA, 278.1.XXII-111, XXII-112.

³³ Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 7. veebruaril 1627: SRA, Livonica II, vol. 44; TLA, 230.1.BF 54.

³⁴ Gustav II Adolf määras Evert Bremenile portooriumitollist tasumisega 600-taalrise töötasu kuninglikul sõjalaeval 20. juunil 1626: TLA, 230.1.BF 57.

³⁵ Tollirendi aruanne (TLA, 230.1.Ba 25). Johan Skytte jt. kammer- ja riiginõunikud Tallinna raele, Stockholmis 5. juunil 1626. Samas kirjas viidatakse kuningas Gustav II Adolffi vastavale korraldusele 21. oktoobrist 1625: TLA, 230.1.BF 56.

³⁶ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 6. märtsil 1628: TLA, 230.1.BF 57.

Eestimaa aseh. E. Bremenile	–	–	600	600	600	1000
Tollivalitseja D. Leinile	300	300	300	300	300	300
Ivangorodi pastorile J. Vluykile	220	220	220	220	220	–
Narva raele õlle-veini eest	–	–	480 ³⁷	177,5	177,5	177,5
Kuninglikeks viljaostudeks	–	–	–	–	323:33	8384
Võlgade tasumine	2400	1500	–	780	–	4343
Muud väljamaksed	–	–	6	16,25	–	9
Väljaminekud kokku:	10 520	16 720	14 856	15 237,25	14 364,5	14 714,5
Riigi sissetulekud tollirendist:	14 733,5	14 696,75	14 769,37	15 648,75	13 400	14 905
Bilanss	+ 4213,5	- 2023,25	- 86,63	+ 411,5	- 964,5	+ 190,5

Alus: TLA, 230.1.Ba 17; Ba 25.

Riigi sissetulekud ja väljaminekud tollirendist ei olnud samas suurusjärgus. Rendiperioodi esimesel aastal tekkis ülejääk, mis tavapäraselt liikus edasi järgmisesse või lausa järgmistesse aastatesse. Tallinna linn ise arvestas tollirendi ajal, eriti viimasel, 1628/1629. rendiaastal, kui riik vedas Narvast ja Nyenist tollivabalt vilja välja sõjaväljale Preisimaal, saamata jäänud tollitululuks 461:48,5 riigitaalrit, mis vastas 807:16½ isandtaalrile. Koos riigi osaga oli maksmata tolli suurus umbes 1181 säilitise eri viljasortide eest 923:41 riigitaalrit ehk 1617 isandtaalrit.³⁸ Siinkohal on oluline märkida, et 1628/1629. aastast hakkas riik Tallinna sadamast riigieelarvesse raha saama ka litsenditollist. Viimast kuningavõim linnaga ei jaganud. Tallinna litsendiraha kasutas riik kuninglike viljaostude finantseerimiseks ja vilja väljaveoks sõjaväljale Saksamaal. Tallinna rae enda käsutusse jäänud portooriumitollitulu kasutamise kohta pidas linna naelakamber eraldi arvestust. Need summad läksid rae liikmete reisikulude, töötasude, meelega ehk kingituste jms. katteks.

Sõjakontributsioonid ja laenu

Kuigi tollirendist laekunud summad aitasid Eesti- ja Liivimaal katta riigi sõjalisi ja tsiviilelu väljaminekuid, ei olnud saadav raha piisav kõikide kulutuste katmiseks. Gustav II Adolf väljendas korduvalt soovi, et hõivatud alad peaks end ise ülal, veelgi enam, toetaks riigi finantse. 1620. aastatel kasutas kuningas provintsidest lisaraha saamiseks kahte meetet: esiteks erakorraline maks kontributsioon, mille riik kuulutas välja, määras maksetähtaja ja saadud raha tagasi ei makstud. Teiseks võeti eraisikutelt laene, mis maksti mingi aja jooksul sularahas või kaupades tagasi. Kõigele lisaks taotles riik aeg-ajalt viljaabi, mis samuti korvati hiljem rahas või mingil muul moel.

Erakorralisi makse, laene, leiba ja kõikvõimalikku muud abi oli Tallinnalt nõudnud juba hertsog Karl.³⁹ Gustav II Adolf palus teadaolevalt Tallinna raelt esimest korda täpselt määratlemata suuruses rahalist toetust (*eine Summa Geldes aufzubringen*) 1612. aasta sügisel, millele

³⁷ Kolme eelneva aasta kogusumma.

³⁸ Tollirendi aruanne: TLA, 230.1.Ba 25.

³⁹ Ühe Tallinna rae aruande kohaselt andis linn aastatel 1600–1608 riigi käsutusse 185 300 isandtaalrit: SRA, Livonica II, vol. 239. 27. jaanuaril 1616 märgib Tallinna raad kirjas Gustav II Adolfile, et linn andis 1607. aastal oma saadikute kaudu Karl IX-le „vormüge eines Designation Zettels“ 60 000 isandtaalrit laenu (geleihete und verschossene Gelde), mis oli tallinlastele raske koorem. Samal ajal peeti ülal üht lipkonda Saksa sõdureid: SRA, Livonica II vol. 44.

linn vastas eitavalt, tuues ette pikka aega kestnud sõja, sissetulekute allakäigu, äärmise vaesuse, võlad jms. Linn vajas ise kuningliku majesteedi abi. Veebruaris 1612 Eestimaa kubeneri Gabriel Oxenstierna poolt kuningale saadetud kirjast ilmneb oodatud summa suurus – sada tuhat taalrit (*ett hundrade tusend daler*) –, mida kuberner pidas linnale selgelt üle jõu käivaks. Tema hinnangul ei oleks linn suutnud isegi 10 000 taalrit välja käia.⁴⁰

Järgnevalt soovis Gustav II Adolf, et Tallinn osaleks üleriigilises erakorralises maksus seoses Älvsborgi kindluse tagasiostmisega Taanilt Kalmari sõja lõppedes 1613. aastal.⁴¹ Ehkki tallinlased ei soostunud ka seda rahalist koormist (rae kirjas on kasutatud sõna „kontributsioon“) kandma,⁴² on linn 1614. aastal maksnud linna ühislakast „kuningliku majesteedi kassasse“ 4000 isandtaalrit, seejuures küll märkimata, mille eest.⁴³ Samuti soovis Gustav II Adolf Tallinnalt 1616. aasta alguses „mõni tuhat taalrit“ Eestimaal viibivate sõjaväelaste ülalpidamiseks. Esialgu oli Tallinn taas vastu, tuues esile sõdadest ja kahest piiramisest tekkinud raske majandusliku olukorra ning sõjaväele juba varem tehtud väljamaksed. Kuningat need vastuväited ei rahuldanud, vaid ta manitses Tallinna tänulik olema, viidates Rootsi suurele panusele linna kaitsel ning inim- ja rahalistele kaotustele, tänu millele ei olnud linna „barbaarsete rahvaste“ poolt hõivatud. Sõda Venemaa ja Poolaga polnud lõppenud, mistõttu armeed ei saanud laiali saata. Hõivatud Loode-Venemaa olid aga sadavõrd lagedaks tehtud, et seal ei olnud sõjaväele enam midagi saada.⁴⁴ Tallinnal ei jäänudki muud üle, kui kuningale nõutud summa – 2000 taalrit – linna ühislakast eraldada.⁴⁵

Konkreetselt hakati sõjakontributsioone – lisaks kindlustuste ehitamisele, vilja andmisele, sõjaväe majutamisele, küüdivedudele, laevade kasutada andmisele jt. kohustustele – Tallinna linnalt nõudma 1620. aastatel. Seda sammu põhjendati varasema väeüksuste kuninga sõjakäikudele kaasa andmise kohustuse (*Heerenfolge*) kadumisega. Esimene vastav nõue tehti linnale 1621. aastal – Riia piiramise kampaania ajal –, kui Gustav II Adolf soovis Tallinnalt saada 50 säilitist vilja. Hoolimata kogukonna pahameelest leidis raad, et linn saab anda 1000 tündrit vilja,⁴⁶ s. o. 41 2/3 säilitist. Riik pidas viljakogust ebapiisavaks, mispeale Tallinna raad pakkus Narva saabunud kuningale hoopis 3000 isandtaalrit (u. 2000 riigitaalrit), mis oli rohkem kui nõutud viljakoguse maksumus. Rae „lahke“ pakkumise taga oli soov, et kuningas annaks senise 1/3 asemel linnale poole portooriumitolli tulust. See ka saavutati ja aprillis 1622 anti 3000 isandtaalrit kuningale üle.⁴⁷ Ka 1622. aasta hilisügisel soovis Gustav II Adolf Tallinnalt saada sõjaväe ülalpidamiseks Liivimaal ja kindluste kaitseks mingit summat raha, mistõttu ta volitas linnaga läbirääkimisi pidama riigikantsler Axel Oxenstierna.⁴⁸ Läbirääkimised leidsid aset 1623. aasta alguses ja 7. jaanuaril 1623 andis riigikantsler kuningale drastilise iseloomustuse nii Tallinna olukorra kui ka mentaliteedi kohta ning leidis, et majandusliku allakäigu tingimustes ei ole tallinlastelt mitte midagi saada.⁴⁹

Mõneks aastaks jäetigi Tallinn kontributsiooni nõudmistest kõrvale. Samas võib võrdluseks tuua Riia, kus 1621. aasta alistumisest alates nõuti linnalt esmalt 1000 floriini tribuuti ja seejärel

⁴⁰ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 21. oktoobril 1612, ja Tallinna vastus kuningale 11. märtsil 1613 (SRA, Livonica II, vol. 44); Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 12. veebruaril 1613: SRA, Livonica II, vol. 6.

⁴¹ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 22. septembril 1613 ja Turus 5. aprillil 1614: TLA, 230.1.BF 55.

⁴² Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 28. novembril 1613 ja 29. aprillil 1614: SRA, Livonica II, vol. 44.

⁴³ Tallinna ühislakka 1614. aasta aruanne: TLA, 230.1.Ba 25.

⁴⁴ Gustav II Adolf Tallinnale Helsingist 7. veebruaril 1616: TLA, 230.1.BF 55; sama: RA, EAA, 1.2.43.

⁴⁵ Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 29. veebruaril 1616 (SRA, Livonica II, vol. 44); Tallinna ühislakka 1616. aasta aruanne: TLA, 230.1.Ba 27.

⁴⁶ Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 12. oktoobril 1621: SRA, Livonica II, vol. 44.

⁴⁷ Kammernõuniku ja Liivimaa sõjakomissari Måns Mårtensson Palmi tõend Tallinna raele raha kätte saamise kohta 17. aprillist 1622: TLA, 230.1.BF 46. Vt. ka: Gierlich, Ernst. Reval 1621 bis 1645, S. 85.

⁴⁸ Gustav II Adolf Tallinna raele, välilaagris 15. detsembril 1622: TLA, 230.1.BF 56.

⁴⁹ Axel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 7. jaanuaril 1623: Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling. Avdelning 1, band 2, Stockholm 1896, s. 562–563. Vt. ka: R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland 1617–1634. Uppsala, 1933, lk. 180.

tuli 1625. aastani, viimane kaasa arvatud, igal aastal tasuda 12 000 Riia taalrit.⁵⁰ Lisaks eraldas Riia 7000 taalrit linna piiramise käigus purustatud kindluste remondiks. 1625. aastal nõudis Gustav II Adolf Riia kontributsioonisummade tõstmist, nõudes esialgu isegi 36 000 taalrit, kuid järgnevate läbirääkimiste käigus alanes nõue 25 000 taalrile. Ka viimati nimetatud summa käis riialastele üle jõu; 1627. aastal suudeti sellest tasuda 10 000 ja 1628. aastal 20 000 taalrit. Lisaks kontributsioonile nõudis Rootsi riik Riia varakamatelt kodanikelt suuri laene. 1625. aastast alates sooviti Tallinnalt saada kontributsiooni 10 000 taalrit, 1625/1626. aastast Pärnult ja Narvalt, 1627. aastast Paidelt ning 1628. aastast Tartult igapähele 500 taalrit. Eestimaa rüütelkonnal tulnuks kuninga ootuste kohaselt kontributsiooni maksta 20 000 isandtaalri ulatuses.⁵¹

Samamoodi nagu Riiale, esitas Gustav II Adolf Tallinna raele uue ulatusliku rahalise nõude 1625. aasta sügisel. Nimelt saatis kuningas 12. septembril kirja Gabriel Oxenstiernale ja Per Banérile, kes pidid kohtumisel Tallinna rae ning gildide esindajatega viitama Rootsi sõjalisele edule Liivimaal, millega tallinlastel oli tekkinud võimalus kaubelda kogu maal ja ka Pihkvaga, ning kuna linn ei olnud juba mõni aeg sõjaväele abi osutanud, soovis kuningas saavutatud võitude hoidmiseks saada märkimisväärse summa raha – 24 000 isandtaalrit. Arvestuslikult kulus nii suur summa 2000 sõjaväelase ülalpidamiseks aastas. Lisaks soovis kuningas varakamatelt tallinlastelt, kellest kuut nimetas ta lausa nimepidi, saada laenuks (*till försträckning*) tuhat või enam isandtaalrit inimese kohta.⁵² Päev hiljem sai samasisulise kirja ka Tallinna raad.⁵³ Viimane püüdis end nende rahade maksmisest säästa, kuid edutult: kuningas jäi oma nõudmise juurde, ehkki oli paar kuud hiljem nõus summat langetama. Oma 12. novembri kirjas eelmainitud Gabriel Oxenstiernale ja Per Banérile määras ta Tallinna kontributsiooni suuruseks 10 000 isandtaalrit, samal ajal kui Eestimaa rüütelkonnal tuli tasuda 20 000 isandtaalrit.⁵⁴ Ka seda summat lugesid tallinlased endale üle jõu käivaks ja pakkusid kuningale kontributsiooninõude katteks 6000 isandtaalrit. Gustav II Adolf ei nõustunud sellega ja nõudis kogu summa tasumist.⁵⁵ Ühes oma hilisemas kirjas tõi ta tallinlastele eeskujuks Riia ja mõned teised kohad, kes olid riigile juba 4000 taalrit andnud. Pealegi leidis kuningas, et linn on oma privileegidest tulenevalt kohustatud riigile appi tulema.⁵⁶

1626. aasta algul, kui kuningas viibis Tallinnas, arutleti ka kontributsiooni suuruse üle. Ernst Gierlichi järgi lepidi just siis kokku, et linna panuseks sellesse erakorralisse maksu saab edaspidi olema 10 000 isandtaalrit aastas, ja möödunud 1625. aasta osas nõustunud kuningas 4000 isandtaalrit väiksema summaga.⁵⁷ Tallinna ühislauka 1626. aasta aruande kohaselt tasutigi veebruari keskel, s.o. veel Gustav II Adolphi Tallinnas viibides, kuninglikku renteisse 6000 isandtaalrit kontributsiooni.⁵⁸

Reformialti kuninga üks sõnumeid nii linnale kui ka Eestimaa rüütelkonnale 1626. aasta veebruaris oligi, et nad peavad nii sõja kui ka rahu ajal täielikult ise ülal pidama kindlusi ning garnisone. Esialgu tehti Tallinna raele ettepanek katta kaitsekulud väiketollis⁵⁹ ja aktsiisi sisse-

⁵⁰ Neil aastail oli Riia taaler Rootsi ehk isandtaalarist $\frac{1}{4}$ võrra kallim. Neist esimene sisaldas Riia arvestuses 36, teine 48 grossi: R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 76, viide 5.

⁵¹ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 34–36, 67, 75–77, 96–98, 111–112, 126–127, 132–136, 138, 139–142. Vt. samal ajal Lõuna-Soome linnadele kehtestatud kontributsioonide kohta: V. Kerkkonen. Etelä-Suomen kaupunkien kruununverot 1614–1650. Helsinki 1945, lk. 131–147, 263–266.

⁵² Gustav II Adolf Gabriel Oxenstiernale ja Per Banérile, välilaagris Birseni all 12. septembril 1625: SRA, Livonica II, vol. 241. Samal ajal soovis kuningas Eestimaa rüütelkonnalt saada 30 000–40 000 isandtaalrit.

⁵³ Gustav II Adolf Tallinna raele, välilaagris Birseni all 13. septembril 1625: TLA, 230.1.BF 56.

⁵⁴ Gustav II Adolf Gabriel Oxenstiernale ja Per Banérile, Kokneses 12. novembril 1625: SRA, Livonica II, vol. 241.

⁵⁵ Gustav II Adolf Gabriel Oxenstiernale ja Per Banérile, Birsenis 29. novembril 1625: SRA, Livonica II, vol. 241.

⁵⁶ Gustav II Adolf Tallinna raele, välilaagris 28. detsembril 1625: TLA, 230.1.BF 56.

⁵⁷ E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 86.

⁵⁸ Tallinna ühislauka 1626. aasta aruanne: TLA, 230.1.Ba 25.

Ernst Gierlich on andnud ülevaate, kuidas Tallinna raad linnakodanikelt ja neid esindanud institutsioonidelt 1620. aastatel raha, s.h kontributsiooni kogus: E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 87–90.

⁵⁹ Väiketoll kehtestati Rootsi emamaa linnades riigipäeva otsusega mais 1622, kuid koguma hakati seda ▶

seadmisega. Tallinn ei olnud sellega nõus, leides, et väiketoll on vastuolus linna privileegidega. Selles nähti koormist, mida sõjast laastatud maa ei suuda kanda. Esile toodi, et kuna Soomes juba koguti väiketolli, peatanuks topelttollimine seal kaupade sisseveo Tallinna.⁶⁰ Teadaolevalt Gustav II Adolf vihastas ja 9. veebruaril 1626 ähvardas ta Tallinna raadi, et võib tallinlaste „leivakorvi nii kõrgele riputada, et seda kätte ei saa“, ja avab Eestimaa rannikul kõik sadamad – Narva, Haapsalu, Toolse jt. Kuningas leidis, et ta „omaks meelsamini üht asulakest, kust ta kasu saab, kui linna ilma kasuta“.⁶¹ Kuningas on veel lubanud muuta linna varemetekes ja kohaks, kust vaid mõned kalurid elatist leiavad. Linn jäi oma seisukohale kindlaks ja pärast paariaastasi vaidlusi jäi väiketoll esialgu sisse seadmata.⁶² Alternatiiviks väiketollile jäi kontributsioon.

1626. aasta sügisel nõudis kuningas jõuludeks Eestimaa rüütelkonnalt 20 000, Tallinnalt⁶³ 10 000 ja Pärnu linnalt 500 isandtaalri suurust kontributsiooni.⁶⁴ Raha tuli Riia sõjakomisari Måns Mårtensson Palmi korraldusel novembri-detsembri jooksul Riia renteisse saata.⁶⁵ Kolm seisuslikku omavalitsust ei olnud küll otseselt kontributsiooni vastu, kuid leidsid, et ei suuda anda rohkem kui poole nõutud summast.⁶⁶ Riia sõjaväevõimud ei nõustunud osalise kontributsiooniga. Sellest hoolimata pidi Eestimaa kuberner Johan De la Gardie 1627. aasta alguses Svante Banérile ja Måns Mårtenssonile kinnitama, et Tallinna raske majanduslik olukord ei võimalda eraldada rohkem kui ainult 5000 isandtaalrit. Selles küsimuses oli kuberner Tallinna bürgermeistri ja sündiku Johann Derenthali, raeliikmete ning Suurgildi esindajatega kohtunud. Linn jäi oma seisukohale kindlaks.⁶⁷ Tallinna ühislakea 1627. aasta aruanne näitabki 5000 isandtaalri saatmist Johan De la Gardie käsutusse. Sellest 4000 tuli otse laeka vahenditest, 1000 isandtaalrit laenati aga linnakodanik Ebert van Hausenilt.⁶⁸

Veebruaris 1627, kui Tallinna raad oli kokku saanud 5000 isandtaalrit, saadeti Gustav II Adolfile kiri, milles oodatult paluti sõjakoormistest vabastamist, viidates seejuures aasta algul Roots ja Poola vahel sõlmitud relvarahule (mis kokkuleppe kohaselt pidi kestma 1. juunini 1627), aga samuti linna hiljuti tabanud tulekahjule, kus põles maha Oleviste kirik.⁶⁹ Kuningat tallinlaste põhjendused ei rahuldanud. Ta märkis, et just sõjaline edu teisel pool Väina jõge andis kaubandusele võimaluse õitsele puhkeda, mistõttu tuli puudu olevad 5000 isandtaalrit kohe Eestimaa kubernerile ära saata.⁷⁰

Tallinna raad ei muutnud oma otsust ega hoolinud isegi Liivimaa kubeneri ja feldmarsali Jakob De la Gardie manitsusest kontributsioonivõlg tasuda ning ähvardusest majutada

► 1623. aastast. Väiketolli tuli koguda vastavalt kindlale taksile kõikidelt kaupadelt, mis toodi linna turule. Kaupadelt, mis ei olnud nimekirjas, võeti tolli 1/32. Suure meretolliga koormatud kaubad olid aga väiketollist vabad: Å. Sandström. Mellan Torneå och Amsterdam. En undersökning av Stockholms roll som förmedlare av varor i regional- och utrikeshandel 1600–1650. Stockholm, 1990, lk. 75.

⁶⁰ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 182.

⁶¹ Tallinna rae protokoll 9. veebruarist 1626 (TLA, 230.1.Ab 43); R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 182.

⁶² R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 182–184.

⁶³ Gustav II Adolf Johan De la Gardie, Lissow'is Werder'i all 24. oktoobril 1626 (SRA, Livonica II, vol. 241) ja Tallinna raele samal kuupäeval (TLA, 230.1.BF 57). Neis mõlemas kirjas märgib Gustav II Adolf, et jõuludeks tuleb tallinlastel tasuda tuhat taalrit (ettusend daler), mitte 10 000 isandtaalrit. Mujal asjaspepuutvates dokumentides on summaks läbivalt 10 000 isandtaalrit.

⁶⁴ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 193.

⁶⁵ Måns Mårtensson Palm Eestimaa kubernerile Johan De la Gardie, Riias 17. ja 28. oktoobril ning 1. novembril 1626. Samas märkis Palm, et Eestimaa rüütelkonnal oli varasemast Riia rentei ees võlgu 529 ja Pärnul 500 isandtaalrit: (RA, EAA, 1.2.166; TLA, 230.1.BF 57); Riia kuberner Svante Banér ja Måns Mårtensson Palm Tallinna raele, Riias 6. november 1626 (TLA, 230.1.BF 28); Jakob De la Gardie Tallinna raele, Riias 7. november 1626 (TLA, 230.1.BF 58) ja Eestimaa kubernerile Johan De la Gardie, Riias 8. novembril 1626: RA, EAA, 1.2.166.

⁶⁶ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 193.

⁶⁷ Johan De la Gardie Svante Banérile ja Måns Mårtenssonile, Tallinnas 8. veebruaril 1627: RA, EAA, 1.2.48.

⁶⁸ Tallinna ühislakea 1627. aasta aruanne: TLA, 230.1.Ba 25.

⁶⁹ Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 7. veebruaril 1627: SRA, Livonica II, vol. 44; TLA, 230.1.BF 54. Oleviste kirik põles 29. juunil 1625. aastal: A. Hein. Linna auw ninck illo. Olevistest ja tema tornist. – Tuna 2014, nr. 4, lk. 40.

⁷⁰ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 13. veebruaril 1627: TLA, 230.1.BF 57.

võla katteks linna territooriumile sõjaväelased, koos kohustusega mehi ülal pidada.⁷¹ Juulis 1627 esitas kindral Gustav Horn Tallinnale uue nõude, et kui järgmiseks päevaks ei ole 5000 isandtaalrit tasutud, on ta sunnitud veel laevadel asuvad sõjaväelased Tallinna mõisatesse majutama. Raad ei lasknud end hirmutada ja viitas sellele, et niisugune ultimaatum on nende privileegidega vastuolus. Tegelikult ei teinud kroon oma ähvardust teoks.⁷²

1627. aasta südasuvel lõppes Rootsi-Poola relvarahu ja seejärel sõdisid pooled Kura- ja Preisimaal katkematult 1628. aasta detsembrini, kui esmalt sõlmiti kolmekuuline rahu, mida pikendati Altmarki relvarahuni.⁷³ Ehkki Eestimaa ja Tallinn jäid otsesest sõjategevusest kõrvale, liikus Soomest Eestimaa kaudu nii väeüksusi kui ka varustust. Näiteks ainuüksi Narvas paiknenud Soome ratsaüksuse saatmine Liivimaale Turaidasse nõudis 2000 isandtaalrit. Selles olukorras lasi kuningas kohalikele seisustele mitmel korral kinnitada, et ta ei tee kontributsioonide osas mitte mingeid järeleandmisi.⁷⁴ Sellest hoolimata oli 1626. aasta võlg veel 1628. aasta alguseski tasumata.⁷⁵

Varasema võla kõrval nõuti kontributsiooni ka 1627. aasta eest. Gustav II Adolfilt saadud korralduse alusel teatasid sõjakomissar Palm ja Riia kuberner Banér Eestimaa kubernerile Johan De la Gardiele jooksva aasta summad: Tallinnal tuli tasuda taas 10 000, Eestimaa rüütelkonnal 20 000, Pärnul ja Paidel kokku 1000 isandtaalrit.⁷⁶ Juuli keskel saabusid Tallinna kuninglikud komissarid eesotsas Philipp Scheidingiga, kelle peaülesandeks oli küll reformide läbiviimine Eestimaal, kuid peale selle tuli neil linnalt ja rüütelkonnalt kätte saada kontributsioonid ning sisse seada väiketoll. Mõlemad ülesanded ebaõnnestusid: nii kaua, kuni sõda käis, olid Eestimaa seisused nõus ainult osalise kontributsiooniga.⁷⁷ Ühe katse Tallinnalt varasem võlg kätte saada võttis Liivimaa kuberner Jakob De la Gardie ette juulis 1627, kui ta tegi Tallinna raele korralduse lunastada 2000 isandtaalri suurune veksellaeenu eest, mille ta oli saanud Riia kodanikult Hans Duntenilt. Ülejäänud 3000 isandtaalrit tulnuks tallinlastel Jakob De la Gardie sõnul tasuda kuninglikele komissaridele.⁷⁸

Ometi ei näita Tallinna ühislaeka 1627. aasta aruanne, et linn oleks selle vekslit aktsepteerinud. Ka 1627. aasta kontributsioonist polnud aasta lõpuks Tallinnast Riiga veel ründetükkigi saadetud. Seetõttu on Gustav II Adolf Eestimaa seisustele kuberner Johan De la Gardie vahendusel meelde tuletanud, et raskustele ja ajaloolistele privileegidele viitamine ei kaitse maad vaenlaste eest. Ka kuberner De la Gardie ise sai kuninga süüdistuste osaliseks, et ta polnud kontributsioonide maksmisse suhtunud piisava tõsidusega, vaid kas omaenda või kellegi teise mugavusest asjale läbi sõrmede vaadanud. Kuningas nõudis jooksva aasta kontributsiooni ja eelmise aasta puudujäägi tasumist. Vastasel juhul ähvardas ta taas majutada mõisatesse sõjaväe.⁷⁹ Kuninga manitsusest hoolimata oldi uue aasta alguses samas seisus; kontributsioon oli nii Tallinnal, Eestimaa rüütelkonnal kui ka Pärnul täies ulatuses tasumata.⁸⁰

⁷¹ Jakob De la Gardie Tallinna raele, Haapsalus 25. mail 1627: TLA, 230.1.BF 58.

⁷² E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 86–87.

⁷³ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 132.

⁷⁴ Jakob De la Gardie Johan De la Gardiele, Riias 4. juunil ning Tallinna raele 11. juunil ja 13. juulil 1627: TLA, 230.1.BF 63.

⁷⁵ Vastavalt ühele Svante Banéri ja Måns Mårtenssoni kirjale 30. juunist 1627 Riias Johan De la Gardiele oli selleks ajaks Eestimaalt Riia renteisse kokku saadetud 20 229:08 ja võlgu oldi 9770:24 isandtaalrit. Lisaks oli Eestimaa rüütelkond 1625. aasta eest võlgu veel 500 isandtaalrit ja Pärnu linn 1626. aasta eest samas suurusjärgus raha (RA, EAA, 1.2.166). Samas nimetati 1627. aasta ja hilisemaski kirjavahetuses Eestimaa rüütelkonna ja Tallinna linna võla suuruseks vastavalt 10 000 ja 5000 isandtaalrit. Vt. näiteks: Johan De la Gardie Jakob De la Gardiele, Tallinnas 8. jaanuaril 1627 (RA, EAA, 1.2.48); Johan De la Gardie Gustav II Adolfile, Tallinnas 8. juunil 1627 (RA, EAA, 1.2.48); Jakob De la Gardie Johan De la Gardiele, Riias 18. jaanuaril 1628: RA, EAA, 1.2.166.

⁷⁶ Svante Banér ja Måns Mårtensson Johan De la Gardiele, Riias 30. juunil 1627: RA, EAA, 1.2.166.

⁷⁷ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 211–214.

⁷⁸ Jakob De la Gardie Tallinna raele, Riias 13. juulil 1627: TLA, 230.1.Ba 58.

⁷⁹ Gustav II Adolfi kaks kirja Johan De la Gardiele, Stockholmis 9. novembril 1627: SRA, Livonica II, vol. 242; TLA, 230.1.BF 57.

⁸⁰ Jakob De la Gardie Johan De la Gardiele (RA, EAA, 1.2.166) ja Tallinna raele, Riias 18. veebruaril 1628 ▶

Võib oletada, et Tallinn vältis 1627. aasta kontributsiooni tasumist linna majanduse absoluutse madalseisu tõttu. Näiteks vähenesid linna tollitulud 1627/1628. aastal võrreldes aasta varasema perioodiga rohkem kui 60% (vt. tabel 2). Kujunenud olukorras tuli Gustav II Adolf ootamatult nii tallinlastele kui ka teistele eestimaalastele vastu. Oma 17. aprillil 1628. aasta kirjas Philipp Scheidingile, kes oli Eestimaa kuberneriks tõusnud, loobus kuningas viimase kolme aasta võlgade sissenõudmisest, kuid seda mitte 1628. aasta osas, mille eest tuli Tallinnal maksta tavapärase 10 000 isandtaalrit. Nagu kuningas oli juba teada saanud, oli Tallinn nõustunud andma 6000 isandtaalrit, aga seda tingimusel, et kuningas tühistab vilja väljaveo keelu. Selliseks järeleandmiseks Gustav II Adolf valmis ei olnud ja nõudis jooksva aasta kontributsiooni täies ulatuses tasumist.⁸¹

Nii jäidki 1627. aasta kontributsioon ja sellele eelnenud aastate puudu olevad summad Tallinnal maksmata, kuid 1628. aasta kohustused otsustas linn suures osas siiski täita: 1628. aasta ühislaka aruande kohaselt maksti 15. maist 23. augustini kontributsiooni 4000 isandtaalrit ja detsembris aktsepteeriti üks Riia rae 4000 isandtaalri suurune veksel,⁸² mis teeb kokku 8000 isandtaalrit.⁸³ Et Tallinna linn 1628. aastal tõepoolest 8000 isandtaalrit kontributsiooniks andis ja 2000 isandtaalrit võlgu jäi, ilmneb ka Gustav II Adolphi s. a. 11. detsembri kirjast linna raele.⁸⁴ Samas on teateid, nagu oleks mainitud 8000 isandtaalrile veel tuhat lisaks makstud. Veel 1629. aasta aprillis olid Tallinna linna ja Eestimaa rüütelkonna 1628. aasta eest kontributsiooni võlgu kokku 10 829 isandtaalrit.⁸⁵

Eelmainitud ähvarduse majutada sõjaväge aadli ja Tallinna linna mõisatesse viis kuningas sel korral igatahes ellu. Teadaolevalt paigutas sõjakomissar Erik Andersson Trana Tallinna 200 Soome ratsaväelast,⁸⁶ aga see ei tähendanud veel kontributsioonivõla kustutamist. Kuidas Rootsi võimud Eestimaa seisuste võlga 1628. aasta sügisel ja talvel ning 1629. aasta kevadel esitasid, on toodud tabelis 4.

Tabel 4: Tallinna linna ja Eestimaa rüütelkonna 1625.–1627. a. kontributsioon Rootsi keskvoimude arvestuses (isandtaalrites):⁸⁷

Aasta	Nõude suurus	Tasuti	Puudujääk
Tallinna linn			
1625	10 000	6000	4000
1626–1627	20 000	14 000	6000
Eestimaa rüütelkond			
1625	5000	4454	546
1626–1627	40 000	25 401	14 599

► (TLA, 230.1.Ba 58). Gustav II Adolf Philipp Scheidingile, Stockholmis 5. ja 6. märtsil 1628 (SRA, Livonica II, vol. 242); Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 6. märtsil 1628: TLA, 230.1.BF 57.

⁸¹ Gustav II Adolf Philipp Scheidingile, Stockholmis 17. aprillil 1628: SRA, Livonica II, vol. 242.

⁸² Siinkohal on finantstehniliselt huvitav märkida, et sõja olukorras, kui ei suudetud kontrollida Riia-Pärnu-Tallinna vahelist trassi ja oli oht, et raha satub vaenlase kätte, kasutati ülekannete tegemisel veksleid. Samal 1628. aasta varakevadel maksti näiteks Ingerimaa renteist välja 8000 isandtaalrit, mis saadeti Tallinna ja selle rahaga kaeti Riia rae poolt välja antud veksel: Nils Assersson Mannersköld Johan De la Gardiele, Narvas 11. veebruaril 1628: RA, EAA, 1.2.166.

⁸³ Tallinna ühislaka 1628. aasta aruanne (TLA, 230.1.Ba 25). Eestimaa kuberner Johan De la Gardie tõendas 18. juunil 1628 ühe osa rahast – 4000 vasktaalri – kätte saamist Tallinna raelt: TLA, 230.1.BF 63.

⁸⁴ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 11. detsembril 1628: TLA, 230.1.Ba 57.

⁸⁵ Erik Andersson Trana Tallinna asehaldur Ewert Bremenile, Riias 22. aprillil 1629: RA, EAA, 1.2.164.

⁸⁶ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 211.

⁸⁷ Jakob De la Gardie ja Måns Mårtensson Palm Johan De la Gardiele, Riias 1628. aastal (registreeritud Tallinnas kubermanguvalitsuse kantseleis 9. septembril (RA, EAA, 1.2.166)); Erik Andersson Trana Tallinna asehaldur Ewert Bremenile, Riias 22. aprillil 1629: RA, EAA, 1.2.164.

Nagu mainitud, ei õnnestunud kuningavõimul esialgu väiketolli Tallinnas sisse seada, samuti oli raske nõutud suuruses kontributsioone saada. Viidates ajaloolistele privileegidele ja eesõigustele ning raskele majanduslikule olukorrale, keeldusid nii Tallinna linn kui ka Eestimaa riütelkond riigile raha maksmast. Selles olukorras leidis kuningas lihtsa lahenduse: tulles vastu mõlema seisusliku omavalitsuse soovile vedada vilja välja ajal, kui see oli ametlikult keelatud, otsustas Gustav II Adolf 20. juulil 1628 panna Tallinna reidil valvesse laeva, millelt hakati võtma viljalt ja teistelt väljaveetavatelt ning välismaalt sisseveetavatelt kaupadelt (v.a. Vene kaubad) uut tolli – litsenti.⁸⁸ Tolli kogumine pandi kuningliku tolliinspektori Aert Spirincki õlgadele ja linnal puudus igasugune võimalus seejuures kaasa rääkida. Lisaks pandi Soomest, Rootsist ja Ingerimaalt toodud kaupadele peale toll, mis vastas emamaal võetavale väiketollile.⁸⁹

Arusaadavalt ei olnud Tallinna raad litsendi- ega väiketolliga nõus ja saatis oma saadikud Stockholmi. Läbirääkimisi peeti riiginõunike Johan Skytte ja Per Banériga 1629. aasta märtsist maini. Tallinn oli valmis mõlema tolliga nõustuma, kuid tingimusel, et neid võetakse ainult nii kaua, kui käib sõda. Raad nõudis endale kontrolli litsendi kogumise üle, vabastust teistest sõjamaksudest, sh. kontributsioonist, ja et üks osa litsendituludest jääks linna kindlustuste remondiks. Samuti tuli litsenti koguda lähedalasuvatest sadamatest, et neil ei oleks viljaeksportis eelisseisundit. Lõpuks sooviti, et välismaa laevadel keelataks sõita Pärnusse, Haapsallu, Helsingisse, Porvoosse, Viiburisse ja Narva ning et nende linnade makse kogutaks Tallinna litsendikambris.⁹⁰ Sisuliselt sooviti tollirendilepinguagse kaubanduspoliitika jätkumist.

Uute tollide kaotamise osas Tallinna saatkond edu ei saavutanud.⁹¹ 5. mail 1629 väljastas Gustav II Adolf litsenditollu puudutava resolutsiooni, milles ta esmalt mainis Rootsi krooni suuri kulutusi Eestimaal, mida litsent pidi kergendama. Samas tuli uut tolli võtta üksnes sõja lõpuni. Vene kaubad olid sisse- ja väljaveol litsendivabad. Soomest ja Rootsist imporditud kaubad olid sellest vabad ainult juhul, kui vastav toll oli lähtesadamast juba tasutud, kuid väljaveol tuli litsenti sarnaselt teistega tasuda. Järeleandmiseks tallinlastele oli ka tollimäära alandamine 1/5 võrra. Suureks võiduks oli linna vabastamine muudest sõjakohustustest, s. t. kontributsioonist. Vastu tuldi veel ka välismaalastele laevasõidu Haapsallu, Toolsesse ja Kolga randa keelamise osas; Narvale, Pärnule ja Soome sadamatele keeld aga enam ei laienenud. Keelatud pidi olema viljavedu Pihkvasse ja Saaremaale, nagu ka igasugune ranna- ja maakaubandus.⁹²

Kui litsenditoll jäi hoolimata esialgsest lubadusest, et see kehtib ainult sõja ajal, püsima Rootsi võimuperioodi lõpuni, siis väiketolli kaotas Gustav II Adolf oma 1. märtsi 1631. aasta resolutsiooniga.⁹³ Kuna litsenditoll oli eelkõige koormiseks väliskaupmeestele, käsitles Tallinna raad seda takistusena linna kaubanduslikule arengule. Samas ei koormanud litsent erinevalt kontributsioonist linna kogu elanikkonda.

⁸⁸ Gustav II Adolf seadis litsenditollu kõigepealt sisse 1627. aastal Preisimaal, kus see kehtis aastani 1635, ja Kuramaal, seejärel 1628. aastal Tallinnas. 1629. aastast muutus see Läänemere provintsis üldiseks mere-tolliks Riias Neeva jõe suudmeni. Litsenditollu kujunemise kohta vt.: E. Wendt. *Det svenska licentväsendet i Preussen 1627–1635* (Akademisk avhandling; Uppsala universitets årsskrift 1933, bd. 2). Uppsala, 1933; E. Dunsdorfs. *Vidzemes zvidru laiku finances. – Veltījums izglītības ministram un professoran Dr. h. c. Augustam Tentelin 23.XI 1876 – 29.XI 1936*. Rīga, 1936, lk. 75–85; E Küng. *Die staatlichen Zölle – Portorium und Lizenzen*, lk. 148–150.

⁸⁹ Gustav II Adolf Eestimaa kubernerile Philipp Scheidingile, välilaagris Dirschau all 20. juulil 1628 (SRA, Livonica II, vol. 242; TLA, 230.1.Ba 57).

⁹⁰ Tallinna saadikutele Stockholmi 14. jaanuaril kaasa antud instruksioon ja 18. jaanuaril 1629 lisatud memoriaal: TLA, 230.1.Aa 21:b.

⁹¹ R. Liljedahl. *Svensk förvaltning i Livland*, lk. 217.

⁹² Gustav II Adolfi resolutsioon Tallinnale, Stockholmis 5. mail 1629: *Die Quellen des Revaler Stadtrechts*, 212–213; originaaldokument: TLA, 230.1.BF 57.

⁹³ Johan Skytte refereeris Tallinna raele 6. aprillil 1631 Tartust saadetud kirjas kuningas Gustav II Adolfi 1. märtsil 1631 Vana Stettinis tehtud resolutsiooni: TLA, 230.1.BF 61.

Summad, mida riik litsendi näol saama hakkas, ületasid aga tema senise kontributsioonitulu. 9. septembril 1628 märkis Aert Spirinck kirjas kantsler Axel Oxenstiernale, et juba esimeselt laevalt, millelt ta reidil litsenti võttis, sai ta 610 taalrit.⁹⁴ Aga see oli alles algus! Kokku saadi esimesel aastal Tallinnast uut tolli 23 000 isandtaalrit⁹⁵ ja 1629. aastal vähemalt 23 901 isandtaalrit. Viimane summa võis olla suurem, sest mainitud suurusjärgus jõudis see raha Riia renteisse.⁹⁶

Püsivad teated litsenditollist Tallinnas on meieni jõudnud 1634. aastast alates. Nii sai Rootsi riik 1634. aastal 16 573 riigitaalrit (u. 24 860 isandtaalrit), 1635. – 11 321 (u. 16 982), 1637. – 14 455 (u. 21 683), 1638. – 13 480 (u. 20 220) ja 1639. aastal – 11 305 riigitaalrit (u. 16 958).⁹⁷ Enam-vähem samal ajal vabanes ka Eestimaa aadel kontributsiooni maksmise kohustusest. Selle asemele tuli igalt adramaalt võetav korraline riigimaks – veskitoll (*quarntull*), mida hiljem nimetati ka tolliviljaks (*tullkorn*). Veskitolli suurus kõikus aastatel 1631–1633 10 000 ja 11 000 hõbetaalri vahel.⁹⁸

Tallinlaste finants- ja proviandiabi riigile

Lisaks kontributsioonidele otsis riik finantsabi eraisikutelt võetavatest laenudest, mis 1620. aastatel tõusid suurte summadeni. Ragnar Liljedahl on esile toonud Riia kodanike poolt riigile antud laenu. Näiteks andsid rikkad riialased pärast sõja taaspuhkemist 1627. aasta suvel Liivimaa kubernerile Jakob De la Gardiele kolmeks kuuks 20 000 taalrit⁹⁹ laenu. Seejuures pani kuberner panti isiklikud kullast ja hõbedast väärtasjad. Samas olid Riia müntmeister Mårten Wulff ja Hans Valepal valmis laenama riigile 70 000 taalrit, kuid seda tingimusel, kui nende poolt juba varem antud laenu makstakse tagasi. Lõpuks sõlmiti müntmeistri venna Hendrik Wulffiga laenuleping sama summa – 70 000 taalri – peale, tagasimaksmisega osalt riigitaalrites, osalt vaskrahas. Septembris 1627 laenas Jakob De la Gardie Riia linnalt veel 8000 taalrit ja nüüdki andis ta panti isiklikku vallasvara. Kaks kuud hiljem nõudis rahapuu- dus veel 14 000-taalrise laenu võtmist. 1628. aasta aprillis nõustus müntmeister Wulff vekslile peale andma 20 000 taalrit. Riigi garantiist hoolimata laenude tagasimaksmine venis ja 1628. aasta septembris ei olnud enam keegi Riias nõus raha laenama. 1628/1629. aasta talvel oli ainuüksi kolmel jõukamal riialasel riigilt 114 000 taalrit tagasi nõuda. Raha saatmist Riiga nii emamaalt Rootsist kui ka Tallinnast pärssis aktiivne sõjategevus linna ümbruses.¹⁰⁰

Ka Eestimaa elanikelt, sh. tallinlastelt, soovis riik nii raha kui ka proviandi laenuks saada. Praeguse uurimisseisu juures on paraku võimalik tuua vaid üksikuid näiteid nii laenu küsimise kui ka andmise kohta. 2. oktoobril 1621 soovis Riia all välilaagris viibinud kuningas Gustav II Adolf Tallinna kodanikelt ja linnas viibinud aadlilt saada 40 000 isandtaalrit, kuid tallinlastel ei olnud seda raha raske majandusliku olukorra tõttu kusagilt võtta.¹⁰¹ Raske öelda, kas kuninga eelmainitud soovi peale, kuid 20. veebruaril 1622 andis Tallinna raehärra Johann Müller Gustav II Adolphi obligatsiooni peale talle 7000 isandtaalrit laenu ja, nagu eespool märgitud, tuli see

⁹⁴ Aert Spirinck Axel Oxenstiernale, Tallinnas 9. septembril 1628: SRA, Oxenstiernas brevväxling, E 725.

⁹⁵ Tallinna asehalduri Evert Bremeni kviitung, Tallinnas 30. detsembril 1628: SRA, Östersjöprovinsernas tull- och licenträkenskaper, vol. 26.

⁹⁶ Erik Andersson Trana kviitung, Riias 10. veebruaril 1630: SRA, Östersjöprovinsernas tull- och licenträkenskaper, vol. 26.

⁹⁷ SRA, EAA, 278.1.XXII:139, XXII:140; SRA, Östersjöprovinsernas toll- och licenträkenskaper: vol. 25, 26, 29. Vt. ka: E. Küng. Die staatlichen Zölle – Portorium und Lizenzen, lk. 156. Tallinna tolliarvestuses sisaldas riigitaalri neil aastatel 48 rundstükki.

⁹⁸ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 228; H. Piirimäe. Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil, lk. 68–69, 310, tabel 25.

⁹⁹ Riias oli kasutusel Riia taalri, mis oli sel ajal umbes 1,185 korda tugevam isandtaalrist ja sisaldas arvestuslikult 27 rundstükki.

¹⁰⁰ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland, lk. 139–142.

¹⁰¹ Gustav II Adolf Tallinna raele, Riias 12. septembril 1621 ja Tallinna vastus 2. oktoobrist 1621: TLA, 230.1.BF 54.

raha tagasi maksta esialgu Porvoo ja Helsingi tollist, hiljem aga Tallinna tollirendi laekumistest. 1610. ja 1614. aastal oli Müller riigi käsutusse andnud linariiet 1036:20 isandtaalri väärtuses ja 1615. aastal Narva peasehaldurile Evert Hornile 200 isandtaalrit sularaha.¹⁰² Sarnaselt eelmaitule pöördusid riigi- ja kammernõunikud riigikantsler Axel Oxenstiernaga eesotsas jaanuaris 1625 kuninga volitusel Eestimaa maapealiku Per Banéri poole, et Eestimaa aadel ja tallinlased annaks sõja pidamiseks Liivimaal vastavalt võimalustele igauks kas üks, kaks või kolm tuhat isandtaalrit rahalist toetust. Ka seda raha käsitleti laenuna, mis tuli tagasi maksta.¹⁰³

Tallinna üheks suuremaks riigile finants- ja proviandiabi andjaks oli kaupmees Jost Dunte. Eespool sai märgitud Eestimaa kuberner Johan De la Gardie nõudeid linna raele, et viimane maksaks Duntele 1626. aasta eest 4500 ning nii 1627. kui ka 1628. aasta eest 6000 isandtaalrit tema proviandi- ja rahalise abi eest Tallinna, Pärnu ja Paide garnisonidele.¹⁰⁴ Seejuures kinnitas Dunte Eestimaa kubernerile juulis 1628, et ta on meeleldi nõus garnisonile 1038 isandtaalrit ja enamgi laenama, kuid kuberner pidi laenu tagasimaksmist tagama. Tagasimaksmist ootava 6000 isandtaalri kohta palus ta De la Gardielt raele esitamiseks kviitungit.¹⁰⁵ Viimane toetas rae ees Dunte soovi, märkides, et kubermanguvalitsusel endal puudub võimalus laenu kiirelt tagasi maksta. Huvitav nüanss seejuures on, et De la Gardie väitel oli Dunte laen intressivaba, samas tuli mehel endal kaaskodanikelt laenu võttes intresse maksta. De la Gardie palve oli, et Dunte võiks oma teenete eest hüvituse saamiseks 50 sälitist rukist ja otra välja vedada, ning mõni aeg hiljem esitas kuberner raele veel ka kviitungi 6000 isandtaalri väljamaksmiseks.¹⁰⁶ Lisaks riigi võlausaldajaks olemisele on Jost Dunte andnud 6-protsendilisi laene Tallinna raele.¹⁰⁷ Tallinnas oli veel teisigi kodanikke, kes riigile finants- ja proviandiabi andsid.

Samas on kuningavõim 1627. aastal laenu palunud ka varakate riigiametnikelt, nagu näiteks Eestimaa kubernerilt Johan De la Gardielt, ja isegi tema õelt Britalt. Nimelt soovisid Måns Mårtensson Palm ja Svante Banér, et De la Gardied saadaks Riia rentei käsutusse ettemaksuna kumbki 8000 isandtaalrit.¹⁰⁸ Taotletud laen ei olnud De la Gardiedele jõukohane: Johan oli 1628. aasta alguses valmis andma 4000, Brita panuseks jäi 3000 isandtaalrit. Raha saadeti Riiga vekslivahendusel. Samast ajast on teada Eestimaa kuberner kurtmine riigikantsler Oxenstiernale, et ta pole juba kaks aastat palka saanud.¹⁰⁹ Seevastu Liivimaa kubernerist vend Jakob De la Gardie sedastas Johanile, et on 1627. aasta jooksul laenuna Riia renteisse kandnud kokku 100 000 isandtaalrit; ja ta ei jätnud rõhutamata, et ühe osa rahast sai ta omaenda mõisatest, teise osa isiklikku vara panti pannes.¹¹⁰

Tallinna ja Eestimaa provintsi panus Rootsi sõjafinantsidesse

Gustav II Adolphi ja riigikantsler Axel Oxenstierna korduvalt väljendatud mõte oli, et ülemerevaldustel, sh. Tallinnal, tuleb end ise ülal pidada ja maa kaitsesse panustada. Eestimaa ülalpidamiseks vajalikud rahalised ja materiaalsed vahendid tulid 16. sajandil ja 17. sajandi algul traditsiooniliselt Soomest ja Rootsist. See ei olnud tühipaljas retoorika, kui kuningas meelepahas väitis, et Rootsi riik on Tallinna ja kogu provintsi kaitstes kandnud nii inim- kui ka rahalisi kaotusi. Eestimaa seisuslikud institutsioonid – Tallinna linn ja Eestimaa rüütelkond

¹⁰² Võlaaruanne: TLA, 230.1.Ba 27.

¹⁰³ Riigi- ja kammernõunikud Per Banéridele, Stockholmis 5. ja 18. jaanuaril 1625: SRA, Livonica II, vol. 241.

¹⁰⁴ Johan De la Gardie Tallinna raele, Raasikul 20. oktoobril 1626, 15. oktoobril ja 27. juunil 1627 ning Tallinnas 24. juulil 1628: TLA, 230.1.BF 63.

¹⁰⁵ Jost Dunte Johan De la Gardiele, Tallinnas 2. juulil 1628: RA, EAA, 1.2.166.

¹⁰⁶ Johan De la Gardie Tallinna raele, Tallinnas 3. ja 24. juulil 1628: TLA, 230.1.BF 63.

¹⁰⁷ E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 87.

¹⁰⁸ Måns Mårtensson Palm ja Svante Banér Johan De la Gardiele, Riias 30. juunil 1627: RA, EAA, 1.2.166.

¹⁰⁹ Johan De la Gardie Axel Oxenstiernale, Tallinnas 8. juunil 1627: SRA, Oxenstiernas brevväxling, E 585.

¹¹⁰ Jakob De la Gardie Johan De la Gardiele, Riias 18. jaanuaril 1628: RA, EAA, 1.2.166.

– ei vaieldud küll kuninga seisukohale vastu, kuid leidsid, et 1561. aastal alistusid nad Rootsi riigile just kaitset otsides. Erakorraliste maksude nõudmist käsitleti seisuslike eesõiguste ja ajalooliste privileegide rikkumisena. Sõjapidamiseks oli aga riigil vaja raha. Nii tuligi kuninga-võimul end seisuste suhtes kehtestada ja 1620. aastatel hakata lisaks tollirendirahadele, mida tallinlased ise olid riigile pakkunud, esmalt nõudma erakorralist maksu – kontributsiooni, 1628. aastast uut meretolli – litsenti. Siinkohal võibki küsida: kui suur oli Tallinna ja kogu Eestimaa provintsi tegelik panus Rootsi sõjaeelarvesse Liivimaal (vt. tabel 5)?

Erik Brännmani ja Sven Lundkvisti uurimuste järgi saatis riigi keskne rentei 1622. aastal Liivimaale kokku 168 015 taalrit. Sellele lisandusid muud Rootsi sõjaväeüksustele eraldatud rahad, proviant, varustus jms., mille suurus pole teada. 1623. aastal jõudis Liivimaale 95 599 taalrit. 1625. aastal saatis rentei sõja pidamiseks Riiga 416 407 taalrit. 1626. aastal tõusid Liivi- ja Preisimaa sõjaväljale suunatud saadetised 625 000 taalrini. 1627. aastal oli vastav summa 279 227 taalrit, kuid taas ei sisalda kõike seda, mis Rootsist üle mere saadeti. 1628. aastal teatati peaaegu 1 000 000 taalri ja 1629. aastal 1 242 364 taalri saatmisest.¹¹¹

Tabel 5: Tallinna ja Eestimaa provintsi panus Rootsi sõjafinantsidesse isandtaalrites:

aasta	Tallinna tollirent	Tallinna ja Eestimaa aadli kontributsioon	Tallinna litsent	Provintsi panus kokku	Rootsi rahal-eraldused Liivi- ja Preisimaale	Provintsi osa Liivi- ja Preisimaa sõjaeelarves (%)
1625	14 697	10 454	–	25 151	416 407	5,7% + ?
1626	14 769	15 000	–	29 769	625 000	4,5% + ?
1627	15 649	–	–	15 649	279 227 + ?	5,3% – ?
1628	13 999	24 401	23 000	61 400	1 000 000	5,8% + ?
1629	14 903	–	23 901	38 804	1 242 364	3% + ?

Tabeli koostamisel on Tallinna tollirendi arvestusperioodiks võetud täisrendiaasta, näiteks 1625. aasta puhul 1624. aasta pärtlipäevast 1625. aasta pärtlipäevani, sest rahasid kanti üle konkreetse aasta küünlapäeval ja pärtlipäeval. Nagu tabelist nähtub, oli Tallinna linna ja kogu Eestimaa provintsi panus Rootsi sõjaeelarvesse tagasihoidlik. Provintsi ei oleks suutnud end oma vahenditega kaitsta ega ülal pidada. Samas on tegu miinimumarvudega. On välistatud, et selle töö raames oleks võimalik iga üksikut sõjaeelarve osa käsitleda, ja nii jääb vastus püstitatud küsimusele paraku umbkaudseks, sest lisaks mainitud tollirendi-, kontributsiooni- ja litsendirahadele sai riik eraisikutelt ja institutsioonidelt laene, proviant ja esemelist abi (vilja ja teisi toiduaineid, rõivaid, jalanõusid jms.), samuti rekvireeriti laevu ja maatranspordivahendeid, nõuti osalemist küüdis jne. mida ei ole võimalik rahalisse väärtusse konverteerida. Laene on tagasi makstud ja abi kas osaliselt või täies ulatuses kompenseeritud. Samuti ei ole täpselt teada, kui palju Narva, Pärnu, Tartu ja võimalik, et ka Paide, tegelikult kontributsiooni maksid. See võis jääda maksimaalselt 1000 isandtaalri piiresse. Väga vähe on Eestis paiknevates allikates informatsiooni selle kohta, kui palju tuli ülemereprovintssidesse rahalisi vahendeid Rootsist ja Soomest. Näiteks saadeti 1624. aastal Soomest Liivi- ja Ingerimaale Turu, Hämeenlinna ja Viiburi läänist kokku 53 003:02 taalrit.¹¹² Aga ära ei tohi unustada ka laekumisi riigi maavaldustest – foogtkondadest – Eestimaal ning siinsete külade, mõisate ja isegi läänide müüki eraisikutele.

(järgneb)

¹¹¹ E. Brännman. Frälsköpen under Gustav II Adolfs regering. Lund, 1950, lk. 245–255; S. Lundkvist. Svensk krigsfinansiering 1630–1635. – Historisk tidskrift 1966, nr. 4, lk. 382.

¹¹² Rootsi kammer- ja riiginõunikud Per Banérile, Stockholmis 22. veebruaril 1625: SRA, Livonica II, vol. 241.